

УДК 343.326

О.О. СТЕПАНЧЕНКО,

 канд. юрид. наук, Донецький юридичний інститут
 МВС України (м. Кривий Ріг)

СПЕЦИФІЧНІ ФАКТОРИ ЕТНОРЕЛІГІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ

Ключові слова: специфічні фактори, етнорелігійний тероризм, християнство, іслам, конфесії, темпи відтворення, екстремізм, урбанізація, ринок зброї, інформаційні технології

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття людство зіткнулось із новою для себе проблемою – політизацією релігії і потужним злетом під цим прапором численних і нерідко масових рухів у всьому світі, у тому числі там, де завжди панували порозуміння і терпимість.

Етнорелігійний тероризм є особливим різновидом тероризму, що виділяється на підставі ідеолого-мотиваційних компонентів кримінальної активності. Їх базові конструктивні елементи, категорії «етнос» та «релігія», виконують світоглядну (пояснювальну) та соціально-консолідуєчу функцію, невід’ємними складовими реалізації якої у системі етнорелігійних терористичних практик виявляються протиставлення, ресентимент, домінування та насильство.

Незважаючи на те, що фактори етнорелігійного тероризму утворюють єдину систему, необхідно розмежовувати фактори етнорелігійного тероризму в цілому, фактори окремих його видів і фактори окремих одиничних злочинів, що відносяться до проявів етнорелігійного тероризму.

Не потрібно проводити спеціальних досліджень, щоб зрозуміти, що загальні фактори (соціальне, політичне, економічне становище в країні тощо) для будь-яких проявів злочинності є спільним, але спеціальні (рівень мікросередовища) і конкретно спеціальні фактори (рівень конкретної особи) щодо різних видів чи типів злочинності суттєво відрізняються. До того ж є неможливим розгляд за-

значених питань відірвано від аспектів, пов’язаних з питаннями щодо особи конкретного злочинця, з питаннями щодо конкретних обставин вчинення того чи іншого злочину, з питаннями щодо біологічної та психологічної обумовленості окремих злочинних актів.

Тому в цьому контексті, на наш погляд, вкрай актуальними і злободенними видаються науково-практичні дослідження специфічних факторів етнорелігійного тероризму, тобто тих детермінант, які притаманні саме терористичним злочинам етнорелігійної спрямованості. Про актуальність даної проблематики свідчать і стрімкі темпи відтворення етнорелігійного тероризму та його динаміка. Загальносвітовий зріз аналізу етнорелігійного тероризму виявив, що з 2000 р. й до 2016 р. у світі вчинено близько 165 тис. терактів. З них – не менш як 75 % (усереднені дані за 16-річну ретроспективу) пов’язані з релігійним чи-то етнополітичним обґрунтуванням.

З 2010 р. частка етнорелігійного тероризму у загальній структурі тероризму в світі неухильно зростає: якщо у 2010 р. вона складала не більше 46 %, то у 2014–2016 рр. цей показник сягнув 90 %. Тому метою статті є дослідження специфічних факторів етнорелігійного тероризму, як причин його поширеності.

Наукові проблеми причинності на загальному рівні завжди відзначалися неоднозначністю і дискусійністю, а тому були в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед них можна назвати таких вчених, як Г.А. Аванесов, З.А. Астеміров, В.А. Бурківська, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А. Ф. Зелінський, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна та інші. Визнаючи суттєвий внесок означеної плеяди науковців в розробку вище вказаної проблематики, варто сказати, що окремим питанням стосовно специфічних ознак етнорелігійного тероризму не було приділено належної уваги, а це є вкрай актуальним напрямком дослідження з урахуванням сьогоденних реалій як України, так і всього світу.

У зв’язку зі складністю соціально-правової природи етнорелігійного тероризму ми виділяємо два визначення, що відповідають фун-

кціонально більш широкому та, відповідно, вузькому його розумінню.

У *широкому розумінні* етнорелігійний тероризм – феномен сучасної цивілізації, специфічний сегмент антигуманного дискурсу, що відтворюється у системі ідеології протистояння, ворожнечі, ненависті до релігійно-світоглядної та/або етнічної, втіленої у соціальній, діяльності іншого гатунку, а також у відповідних асоціальних, кримінальних практиках, що функціонально виражають прагнення до ціннісно-нормативної гомогенізації соціального буття, утвердження етнічної ідентичності та визнання її політичної претензійності.

У *вузькому розумінні* етнорелігійний тероризм – різновид агресивно-насильницької злочинності, підставою відтворення якої є релігійно-світоглядне та/або етнічне домінування в системах соціально-політичної практики, що досягається через залякування як результат вчинення вбивств, знищення або пошкодження майна, об'єктів природи та злочинів забезпечувального.

Відповідно до означених визначень їм притаманні загальний детермінаційний комплекс факторів (фактори злочинності взагалі) і специфічні (фактори групи терористичних злочинів етнорелігійної спрямованості).

Під час розгляду специфічних факторів етнорелігійного тероризму більшість дослідників вказують саме на *релігію* як рушійну силу поведінки представників окремих терористичних або екстремістських угруповань. При цьому, вказується саме на конфесійний конфлікт мусульман та християн як класичний приклад зародження та розвитку етнорелігійного конфлікту.

На думку Р.Ю. Казакова, сучасний етнорелігійний тероризм є, перш за все, зіткненням двох світових культур – ісламу і християнства, сходу і заходу, якщо розуміти їх не географічно, а як ареали поширення певних цивілізацій, це зіткнення двох ментальностей, двох світосприйняттів, двох відносин до життя і до праці [1, с.62]. Таке пояснення знаходить зараз все більше прихильників.

Чому ж на сьогодні найбільш небезпечним є саме ісламський тероризм? На наш погляд, суть проблеми полягає в тому, що іслам є наймолодшою з усіх світових релігій. Інші світові релігії – християнство, буддизм і індуїзм – давно визначили своє місце в світі, свою ідентичність і суб'єктність. Їх пошуки в цій сфері давно припинені. Пошук же ісламом, як наймолодшою релігією, власної ідентичності часто реалізуються в насильницькій формі, що не повинно викликати подиву: на відповідних етапах розвитку це ж було притаманне християнству і деяким іншим релігіям, досить згадати хрестові походи.

Оцінюючи конфесійну ситуацію у сучасному світі слід сказати, що іслам, християнство, як і будь-яка інша релігія, мають право на існування. Розпалювання ненависті до будь-якої релігії – найгірший, більше того – смертельний шлях вирішення етнорелігійних, політичних і будь-яких інших конфліктів. У рівній мірі абсолютно неприпустимо роздмухувати міф про мусульманські загрози християнству, так само як і християнські – ісламу.

Зрозуміло, серед специфічних причин етнорелігійного тероризму не можна ігнорувати й економічні, в тому числі падіння рівня життя населення та падіння виробництва, безробіття і т. д. Тим часом, тероризм в цілому і етнорелігійний, зокрема, має місце і в тих країнах, де рівень і якість життя досить високі – наприклад, в Іспанії та Великобританії. Отже, справа не стільки в матеріальній забезпеченості людей, а в психологічних і духовних факторах.

Релігійний фундаменталізм (екстремізм), який є живильним джерелом тероризму, бере свій початок в розвитку і прагненні до панування однієї з релігій. Те ж християнство було нетерпимо до інших релігій і навіть до інших течій у своїй же релігії і жорстоко переслідувало їх.

Одним із специфічних факторів етнорелігійного тероризму є *наявність великого «чорного ринку» зброї*, що значно полегшує скоєння терористичних дій.

Лише в Україні правоохоронні органи констатують збільшення майже у три рази кіль-

кості порушень із застосуванням вогнепальної зброї. Ефективний контроль за законним обігом зброї і боєприпасів для припинення їх незаконного поширення є одним з нагальних пріоритетів для більшості регіонів і глобальною проблемою для всіх членів міжнародної спільноти.

Ще одним специфічним фактором етнорелігійного тероризму стала *поява покоління, яке виховувалося і зростало під час воєнного конфлікту* і має навички військових, а не мирних професій. Зростання конфліктності в сучасному світі та способи їх залагодження дають підстави для висновку, що в осяжний період ймовірною формою вирішення територіальних, соціальних, економічних, національно-етнічних, ідеологічних, релігійних, культурних та інших протиріч залишиться застосування військової сили.

Специфічним фактором міжнародного етнорелігійного тероризму є фінансова допомога терористичним угрупованням з боку як окремих осіб, так і окремих держав. Окремі держави за підтримки терористичних груп, які діють на території інших держав намагаються реалізувати свої геополітичні плани. Яскравими прикладами такої допомоги і її впливу на зростання поширеності міжнародного етнотероризму є ситуації в Катарі, Дагестані, Чечні, в країнах аравійського півострова, а також на сході України.

Однією з важливих тенденцій сучасного розвитку тероризму взагалі і етнорелігійного тероризму зокрема, є *використання терористичними угрупованнями передових інформаційних технологій* як з технологічної точки зору – для обміну інформацією, так і для розповсюдження своєї ідеології.

Використання новітніх технологій розширило можливості терористичних організацій з отримання сильного емоційного ефекту від своїх дій в суспільстві. Основна мета тероризму полягає в тому, щоб терористичний акт став відомий широкому загалу та викликав суспільний резонанс. Такий суспільний резонанс породжує страх та панічні настрої серед членів суспільства, призводить до втрати довіри до

влади, і в кінцевому рахунку викликає політичну нестабільність. Шляхом подібної стратегії терористичні організації демонструють свої можливості впливати на органи влади [2, с.2–3].

Розглядаючи питання про специфічні фактори етнорелігійного тероризму, неможливо заперечувати *можливість негативного впливу на потенційних терористів з боку сім'ї*. В багатьох таких сім'ях характерними є недоліки виховання, пов'язані з неприйняттям культури, традицій, звичаїв інших народів, релігій. В таких сім'ях превалює культ націоналізму, який в дитячій, підлітковій свідомості трансформується у відкриту ворожнечу.

Важливим фактором негативного формування особистості терориста є *негативний вплив найближчого оточення*: родичів, друзів, знайомих. Це середовище не тільки формує негативне сприйняття у особи, але й приймає, включає до себе суб'єктів, які вже сприйняли негативні явища і засвоїли їх. Ю.М. Антонян, аналізуючи особистість терориста, робить наступні висновки: виникнення та розвиток терористичних дій відбувається у процесі сімейного виховання та під впливом місцевих етнорелігійних звичаїв і традицій, а не в результаті впливу малих неформальних груп або загальнокримінальної злочинності [3, с.234].

Свої особливості має і такий фактор етнорелігійного тероризму як *національна приналежність*. За цією ознакою проглядаються соціально-політичні та національні проблеми суспільного життя того чи іншого регіону або країни. Так, більшість осіб, які скоюють терористичні акти в певній країні, складають саме місцеві мешканці.

Етнорелігійний тероризм – феномен найбільш урбанізований. Цілі, які ставлять перед собою терористи під час вчинення терористичних актів, вимагають значного скупчення людей, заподіяння якомога більшої шкоди, тому найбільша концентрація етнорелігійного тероризму спостерігається у великих містах. Більша частина етнорелігійних терористів – це місцеві жителі.

Таким чином, етнорелігійний тероризм притягує людей з конкретним (на відміну від

абстрактного) однобічним мисленням, які вважають, що надзвичайно складні проблеми можуть знайти просте та єдине вирішення.

Таким чином, ми означили основні специфічні фактори етнорелігійного тероризму. Опираючись на вищевказане можна зробити досить невтішні висновки. Етнорелігійний тероризм – не випадок, не парадокс, не те, що може безслідно зникнути після бомбардувань, введення військ, репресій і кампаній в ЗМІ. Це – нова стадія розвитку певних соціумів та світу в цілому, що спричиняє до того ж значний вплив і на інші народи, про що можна судити, спостерігаючи за нинішньою ситуацією на Заході. Ліквідувати етнорелігійний тероризм відразу або навіть в якісь терміни не можливо. Він занадто глибоко вкорінений в сучасне суспільство і вимагає вдумливого і серйозного до себе ставлення, адже в його основі – не кримінальні феномени, а головні фактори соціокультурного і духовного буття. Допущені останнім часом фатальні помилки в освітній, соціально-економічній, мовній, релі-

гійній політиці на фоні збройної агресії призвели до зміни тактики дій праворадикальних угруповань, переходу від помірності до екстремізму, утисків, диктату та придушення ін-акшості. Протистояти цьому загрозливому суспільному явищу можливо лише силами всього суспільства, всіх його інституцій, окремих громадян, їх об'єднань на міждержавному та міжконфесійному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казаков Р. Ю. Этнорелигиозный терроризм и его предупреждение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2006. 158 с.
2. Бочарников И. В. Информационное противодействие терроризму в современных условиях. Проблемы безопасности. 2013. № 3 (21). С. 2–3.
3. Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Личность преступника. СПб., 2004. 366 с.

Степанченко О. О. Специфічні фактори етнорелігійного тероризму // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 234–237. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_38.pdf

Вказані і охарактеризовані основні специфічні фактори етнорелігійного тероризму. Звернута увага на найбільш типові ознаки цих факторів, їх соціальну обумовленість та взаємозв'язок. Окреслена перспективність подальших фундаментальних досліджень в цьому напрямку.

***

Степанченко А.А. Специфические факторы этнорелигиозного терроризма

Указаны и охарактеризованы основные специфические факторы этнорелигиозного терроризма. Акцентировано внимание на наиболее типичных признаках этих факторов, их социальной обусловленности и взаимосвязи. Очерчена перспективность дальнейших фундаментальных исследований в этом направлении.

***

Stepanchenko A.A. Specific Factors of Ethnoreligious Terrorism

The article specifies and describes the main specific factors of ethnoreligious terrorism. Attention is focused on the most typical signs of these factors, their social conditioning and interrelationship. The prospects of further fundamental research in this direction are outlined.